

Rajko Topolovec¹

»MATJAŽEVA VOJSKA« NA ORMOŠKEM

Pobuda za pisanje o novodobnih križarjih na Ormoškem izhaja iz pridobljene informacije v obsežni publikaciji Dr. Mateje Čoh iz SCNR: ZA SVOBODO, KRALJA IN DOMOVINO – ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952. Na 138. strani je namreč omenjeno, da so »križarji« avgusta 1947 izropali Vinogradniško zadrugo – Jože Kerenčič na Kogu. Kot domačinu mi je ta dogodek iz lokalne zgodovine obudil že malce obledeli spomin, ko sem se kot kratkohlačnik v Jastrebcih pri Sv. Bolfenku na Kogu tudi sam srečal s križarji – Matjaževo vojsko na Slovenskem.

Uvod

Prve dni maja 1945 so se tudi na Ormoškem iz svojih skrivališč pokazali domači partizani, ki so pretežno delovali le v zavetju noči. Svobodo so dočakali tudi »skrivači«, ki se iz svojih skrivališč niso spuščali v konflikte z okupatorjem, ampak so dejansko le čakali skorajšnji konec vojne. Po prehodu frontne črte med Bolgari in Nemci so se na »svobodi« znašli oboji skupaj.

Zagotovo, tudi skrivanje je bil eden od načinov reševanja kože slovenskih fantov pred vpoklicem v Wehrmacht². Rekrute, stare manj kot dvajset let, je bilo najbolj strah, da jih Nemci ne bi po hitrem postopku spravili na zloglasno rusko fronto, ki je dobesedno požirala človeška življenja. Sicer pa, v naših krajih, če izvzamem najbližje Pohorje, ni bilo prave

možnosti za partizanstvo. Tistih, ki pa so se znašli v organiziranih partizanskih enotah kje drugje v Sloveniji, pa tudi niso imeli pretirano radi, še za prihajajoči ruski komunizem niso našli pohvalne besede.

S prihodom svobode na Ormoško so prav skrivači naredili vtis množičnosti domačih partizanov oziroma osvoboditeljev, saj so si brž poiskali nekakšne uniforme, nekateri pa so si naredili samo titovke ali pa so na običajne kape prišili velike rdeče zvezde ter se tako pridružili maloštevilnim domačim partizanom. Kmalu pa je bilo možno skrivače najti tudi na seznamih borčevskih privilegijev, ki jih uživajo še danes.

Svobode pa niso dočakali tisti partizani – tudi v organiziranih partizanskih enotah, ki jih je »zadela t.i. lastna krogla« – ker niso znali najti pohvalnih besed za prihajajoči ruski komunizem. Iz rojstne vasi vem za primera, ko sta se brata po skrivnostnih poteh znašla v partizanih. Slavko naj bi bil odveden v partizane pred vpoklicem v Wehrmacht, brata Jožka, za čigar grob se prav tako ne ve, pa naj bi dosegla »partizanska črna roka«, ker se Wehrmachtu ni znal upreti. Že iz tega primera je moč zaznati, da se je »notranji sovražnik« že močno usidral v partizanskih vrstah.

S prihodom »svobode« maja 1945, so se kot prvi znašli na udaru prav notranji sovražniki ali, kot se je reklo, »sovražniki ljudstva«. To so bili ljudje s plemiškimi nazivi, industrialci, trgovci, obrtniki, kmetje, duhovniki, redovnice

¹Rajko Topolovec, upokojeni dipl. ing. org., Abramičeva 14, 2250 Ptuj.

²France Verbinc: Slovar tujk, Ljubljana 1976, nemška nacistična vojska.

itd. Tako 9. maj 1945 ni bil za vse pričakan kot dan svobode, tako kot se je ta dan z navdušenjem dočakal v okupiranih državah zahodne Evrope, kjer se komunizem ni nasilno rinil na oblast.

Kot vemo, se je komunistični pristop nove oblasti do meščanstva in tudi do podeželja nakazoval v formiranju brezrazredne družbe oziroma, kot se je reklo, v »dokončanje rdeče revolucije«. Borba za brezrazredni in brezverni komunizem je bila še zlasti kruta na podeželju, kjer je oblast naletela na splošno negodovanje in je celo prihajalo do organiziranih oboroženih skupin zoper novo oblast. Illegalne odporiške skupine so zlasti delovale na področjih ob meji »svobodnega sveta« oziroma pri nas ob meji z Avstrijo. Od tod tudi prvi oboroženi uporniki zoper komunizem na Slovenskem, ki so se pred grozečo čistko reševali s prebegi preko meje in so se nato kot »drugačni partizani« vračali v svoja okolja, kjer so se jim pridruževali še drugi somišljeniki in kmetje, ki so jim bila odvzeta posestva in se jih je trpinčilo na tisoč in en način. Oblast je novega sovražnika imenovala »ilegalne tolpe«, sami odporiški borci pa so si naredili ime križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem.

Ob pojavu tovrstne skupine zoper aktualno oblast pa ne smemo mimo njihovih t.i. mentorjev in mecenov iz svobodnega sveta, ki jih je Tito še posebej razjezil. Tito se je namreč proti koncu vojne začel izogibati že dogovorjenemu sodelovanju z emigrantsko – kraljevo

vlado v Londonu; pogodba je bila podpisana na Viškem sporazumu, Tito – Šubašič,³ dne 17. junija 1944. To sodelovanje pa je bilo dejansko že osnovano februarja 1944 na znanem srečanju »treh velikih« v Jalti, in sicer, da bo nova ustavodajna skupščina povojne Jugoslavije sestavljena iz bivših kraljevih poslancev iz leta 1938 in poslancev AVNOJ-a⁴. Churchillov predlog v Jalti je tudi bil (dokument sem v muzeju Livadnije videl tudi sam), da naj bi povojna Jugoslavija bila razdeljena na »fifti- fifti«, ko naj bi bila kraljevina razdeljena po reki Savi.

Da po vojni v Jugoslaviji ne bomo imeli komunizma, se je namreč Tito osebno zaobljubil Churchillu v Neaplju, 12. avgusta 1944.⁵ Ko pa je Stalin izvedel za to Titovo zaobljubo, je še on pohitel in mesec dni zatem na otok Vis poslal ponj svoje letalo. V Moskvi je Tito 21. oktobra 1944 prelomil častno besedo, ki jo je dal že Churchillu v Neaplju, saj je Stalinu obljubil prav nasprotno. To prevaro Churchill oziroma »svobodnega sveta« pa je še Tito potrdil s »črno skrinjico« na »Martinovih volitvah« 1945. leta. Vse to pa se je za Jugoslavijo, še posebej za Slovenijo, negativno odrazilo na zahodu, saj smo pozneje na mirovnih pogajanjih v Parizu (najbrž za vedno) izgubili Trst, Gorico in še del slovensko govoreče Koroške. (Obe poraženki, Italija in Avstrija, namreč po vojni nista imeli nobene moralne pravice kakršnega koli oporekanja zmagovalcem na mirovnih pogajanjih).

Skozi ta okvir je moč videti nastajanje »Matja-

³Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana 1980, stran 139.

⁴Nova revija: Slovenska kronika 1941–1945, Ljubljana 1997, stran 141.

⁵Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana 1980, stran 144.

ževe vojske«, ki se je poimenovala po priljubljenem madžarskem kralju Matiji Korvinu, ki nas je nekoč uspešno reševal pred Turki.

Iz navedenega sledi, da so novodobni križarji nastali kot plod jeze zoper Tita – predvsem iz Londona, kjer je domovala kraljeva vlada. Glavni obveščevalni center križarjev (GOC),⁶ s sedežem v begunskem taborišču, je bil v St. Johanu v Pongauu pri Salzburgu. Naloga GOC-a, ki ga je vodil podpolkovnik kraljeve vojske v izgnanstvu Andrej Glušič,⁷ je bila organizirati mrežo obveščevalnih centrov v begunskih taboriščih v Avstriji, ki so sprva imeli nalogo zbirati strateške podatke v Titovi Jugoslaviji. Glušiču podrejeni so bili še centri v Grazu, Lipnici in Celovcu.

Oborožene ilegalne skupine križarjev so torej nastajale v tistem delu Avstrije, ki je takrat spadal pod angleško nadzorstveno oblast. Iz omenjenih centrov so že na jesen 1945. novodobni križarji ilegalno prestopali mejo v Prekmurju, v Slovenskih goricah ter na Pohorju. Zatekali so se na »plodna tla«, kjer so zaradi nasilnega ruskega komunizma ljudje najbolj trpeli. Sprva so njihovi kurirji oziroma obveščevalci zbirali le podatke o priljubljenosti oziroma nepriljubljenosti do nove oblasti, razpečevali so sovražni tisk in trosili protikomunistične letake ter iskali nove podpornike, organizirali pa so tudi domačo ilegalno. Ko je nova oblast spoznala pretečo nevarnost obo-

⁶Mateja Čoh: SCNR, »Za svobodo kralja in domovino« – Ilegalne skupine v Sloveniji 1945 – 1952, Lj. 2010, stran 5.

⁷Mateja Čoh: »Za svobodo, kralja in domovino«, SCNR Ljubljana 2010, podpolkovnik kraljeve vojske v Londonu, delegiran kot načelnik štaba slovenske vojske v begunskem taborišču St. Johan v Pongauu v Avstriji

roženih križarjev, je te imenovala »ilegalne bande« in se z vso resnostjo lotila organiziranja uničenja novega sovražnika.

Fotokopija primera izkaznice z Glušičevim podpisom za vstop v glavni štab Matjaževe vojske. Vir: Zdenko Zavadlav, *Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem*.

»Opus citatum« preganjalca križarjev – Zdenka Zavadlava⁸

Iz partizanstva v rojstnem Šoštanju je Zdenko Zavadlav zašel med oblastne obveščevalce oziroma, kot je zapisal v svoji prvi knjigi (lahko tudi v VOS OF, OZN, VDV, OZNA, NO KNOJ in UDBA). Iz njegovega prvenca »Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem«, ki prav tako spada v njegov knjižni opus »Iz spominov mariborskega oznovca«, povzemam njegovo izpoved o lastni praksi in gledanju na izvajanje svoje udbovske službe. Povzemam tudi citate o sladkem življenju udbovcev, o zasliševanju, lovljenju in tudi streljanju »sovražnikov ljudstva«. Križarji

⁸Zdenko Zavadlav: *Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem*, Ljubljana 1994, citirani vložki iz 37 zgodb.

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽ. SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE

V odgovoru se sklicujete na št. našega spisa

Zap. št. 07/11-S-54/116

Ljubljana, dne 23/5-1960.

Predmet:

P O T R D I L O

Državni sekretariat za notranje zadeve LR Slovenije - Oddelek za personalno službo v Ljubljani potrjuje, da je bil tovariš ZAVADLAV ZDENKO, roj. 29/5-1924 v Šoštanjju, zaposlen pri DSNZ LRS - Upravi državne varnosti v času od 15/5-1945 do 31/12-1946. Ves čas njegove zaposlitve pri nas je delal kot referent, nam. šefa in končno kot nam. načelnika oddelka OZNE za mesto Maribor, v XIV. plač. grupi.

Potrdilo se izdaja na prošnjo imenovanega za ureditev vojne obveze in je po 23. členu točke 3o Zakona o upravnih taksah / Uradni list FLRJ števil. 28/513-59/ takse prosto.

NAČELNIK ODDELKA
ZORAN HUDALES
Josičialovij

MFO 276 1088-57

Fotokopija potrdila, da je tov. Zdenko Zavadlav delal kot namestnik šefa in kot namestnik načelnika OZNE v Mariboru od 15.5.1945 do 31.12.1946.

Vir: Zdenko Zavadlav, Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem.

so bili za preganjalce »ilegalne bande«, ki so v prvih letih »svobode« organizirano delovale v severovzhodnem delu Slovenije. V knjigi Pot do kruha, iz leta 1989, prav tako citiram njegove stavke, kot: »Samo zapirali, selili in streljali smo. Tudi krivic, povzročenim ljudem, je bilo preveč. Prva narodnoosvobodilna doba revolucije je vsekakor bila bolj poštena od sedanje druge dobe – socialistične revolucije«. Povzemam tudi nekaj njegovih misli, ki jih je kot visoki oficir OZNE doživljal v Mariboru, zaznaval in zapisal pa v svojem prvencu.

(V knjigi Križarji... še konkretnih akcij na Ormoškem ni, saj je v letu 1947, ko so Šajnovičevi križarji začeli z akcijami na Ormoškem, torej

leto pozneje kot drugod v Slovenskih goricah, Pomurju in na Pohorju, tudi že sam avtor sedel za zapahi, s križarji vred, ki jih je še leto pred tem sam spravil za rešetke).

Iz Križarjev – konkretni pogledi na svojo službo in na spopade s križarji, na izvajanje represij in na sladko življenje udbovcev:

»Smo v 1946., v prvem letu svobode! Žal samo svobode za nas osvoboditelje, za sovražnike ljudstva in sodelavce okupatorja pa ne! Teh sovražnikov pa je vedno več. Zaslišujemo po vpekljanih navadah, večinoma ponoči. Kot so nam razložili, bi naj tedaj bili ti uporniki bolj »mehki«. Vsak uporablja svojo metodo zaslišanja – prosto po Prešernu. Pa se nekdo med nami, ki je

kaj o tem prebral v fantastičnem romanu, spomni hipnoze. Priskrbim zgornji salon v Hotelu Orel, nato zaprosimo Svengalija za razgovor in poskus. Že vnaprej nam pove, da je priznanje zapornika pod hipnozo nemogoče, če ta noče priznati«.

...

»Pravzaprav nam v OZNI niti ne gre slabo. Tisti nasvet, naj se družimo predvsem mi med seboj, mi ni bil preveč všeč«!

...

»Človek postaja grabežljiv tudi v osvobojeni, novi ljudski domovini, ki bi naj odpravila socialne in druge krivice gnile kapitalistične Jugoslavije. In tako postajajo naša stanovanja, sobe ali pisarne nabasane z vsemogočim. Nekdo si je zaželel helebarde, drugi pa kanarčka v kletki«.

...

»Skoraj vsak večer po delu in zaslišanjih hodimo v mesto na zabave. Na deželo pa ob nedeljah. Vedno se precej »nažremo« ter s poslušom ali brez prepevamo, bolje se deremo, partizanske pesmi. Ljudstvo, med njimi tudi delovno, v gostiščih po navadi ni preveč navdušeno nad našimi nastopi. Zato je potrebno od časa do časa koga izmed »ljudstva« povabiti na stranišče ter ga tam krepko prebutati. Potrebna je torej stalna budnost! Tudi z miličniki ne ravnamo nič boljše!«

...

»V šoli v Cekinovem gradu, kjer so mi predavali absolventi visoke šole Feliksa Djerdjinskega v Moskvi, leta 1945, je bil predavatelj tudi Mitja Ribičič – Ciril. Ocenjen sem bil kot drugi najboljši učenec. Juhuhu!! Vrnitev nazaj v domačo enoto v Maribor in konec »robijašenja« v Cekinovem gradu!«

...

»Ko je vrhovni oznovec Jugoslavije 4. marca 1946 postal Aleksandar Ranković, še naš novi

notranji minister postane načelnik OZNE Matija Maček. Sedim v pisarni in berem zadnja poročila o premikanju Matjaževe vojske, pozvoni telefon. Klič me načelnik. Ko pridem do vrat, iz njegove pisarne izstopi neznan oficir. Bil je ruski oficir Žarko Broz – Titov sin z Rusinjo, mi je potem zaupal načelnik. Od Tita je prinesel pismo za gospo Hassovo, njegovo drugo ženo, da ji ga odnesem«.

...

»Nekam kislih obrazov v ožjem krogu sprejmemo novico o »inštruktorjih« iz Beograda. Zgleda, da nam južni udbovski bratje kljub sodelovanju v parizanstvu in komunizmu ne zaupajo«.

...

»Cirkus je tudi v Štrigovi. Ti kraji, sicer naseljeni večinoma s Slovenci, so v preteklosti stalno spreminjali svojo pripadnost, tako v Avstro Ogrski, v Dravski banovini in NDH. Enkrat so bili na slovenski, drugič na hrvaški strani. Po OF pripadnosti so bili na slovenski strani in so tako hoteli tudi ostati. Organizirali so svoje narodne odbore, šole in izobesili slovenske zastave. Račun brez krčmarja, tudi dveh krčmarjev! Le-ta sta bila Kardelj in Bakarić. Naši mariborski oznovci in knojevci so morali s krvavečim srcem po posebnem naročilu Kardelja in Mačka »delati red«. Ta red pa je bila pripojitev Štrigove Hrvaški in ustoličenje hrvaške oblasti. Seveda pa odstranitev slovenskih zastav in napisov na krajevnih ljudskih odborih in šolah! Naj živi internacionalistična KPJ!«

...

»Neprestano žuganje neposlušnim s »proizvodnjo«, kot v SZ. Res grešimo pri zaslišanjih, ker marsikaterega sovražnika prebutamo. Tudi marsikaj zaplenjenega nam uide v žepe. Pa pitje, pa babe! Žugajo nam s kaznijo – odhod v proizvodnjo, izraz iz teorije marksizma – leniniz-

ma! Delo v proizvodnji je torej kazen. V «proizvodnjo» je bil poslan Albert Svetina!»

...

»Kralj je mrtev – živel kralj!« 16. junija 1946 mesto slovenskega notranjega ministra, tudi udbovskega načelnika, zamenja predvojni komunist in revolucionar iz komunistične družine Krajgerjev Boris Krajger. Nekateri »obveščeni« pravijo, da nam bo še žal za Matijo! Ponoči se Mariborčani skupaj s Celjani komaj najdemo v gradiču pri Mengšu. Kontrola vabil v veži, čeravno se večinoma poznamo. Razporedijo nas k mizi. Na koncu omizja kraljujeta Matija in Krajger. Sledi glavna požrtija. Kar prinašajo in odnašajo. Toliko vsega, kot si predstavljamo zadnjo fazo socializma – komunizma. Žremo in pijemo. Potem pa še nekakšna muzika in plesalke. Verjetno me nekje v možganih preblisne kak prizor iz nemega filma. Začne se boj s tortami. Mečemo jih in se režimo, nekateri pa niso nič navdušeni. Matija se gromko smeji in nas celo spodbuja, novi minister je bolj resen. Na koncu si še napolnimo aktovke s klobasami in steklenicami.

...

»Po prihodu na Štajersko se res nisem vozil z avtom, a za vožnjo iz sedeža OZNE za Štajersko in Koroško sem dobil kočijo z dvema konjema. A po prihodu v mesto s kamionom sem začel sanjati o avtu. Zagledal sem ga pri postavljanju knojevskih straž na stoječem tovornem vlaku na železniškem tezenskem trikotniku. Bil je na odprtem vagonu, kabriolet »Steir 220«. S pomočjo

tam prisotnih vsakršnih tujih vojakov spravim avto z vagona. Potem je avto na prvem mestu. Pred policijo, pred socializmom in revolucijo. Z avtomobili smo potem sploh postali radodarni. Rusi pridejo iskat avto za maršala Tolbuhina. Takoj jim izberemo in podarimo edinega »buicka«, ki smo ga imeli. Navdušeni smo, da dobi od nas avto maršal Tolbuhin. Ko čez nekaj dni pride iskat skupina Rusov spet avto za Tolbuhina, šele uvidevamo, da še nismo zadostno podkovani v sovjetskem marksizmu – leninizmu.«

In prav na te šolske primere objestnosti, napuha, moralne pritlehnosti tega »društva« si je Zavadlav kot visoki oficir OZNE v Mariboru upal po svoje gledati ter še tu in tam predlagati kakšno drugačno rešitev. Zato je postal moteč element in po pravilu kdor ni z nami, je proti nam, kmalu podobno kaznovan, kot so kaznovali »sotovariše« v SZ! Zaradi lastnega mišljenja in izražanja zunaj kroga OZNE ga je oblast 31. decembra 1946 najprej spravila v že omenjeno »proizvodnjo« – za sekretarja v Tovarni avtomobilov TAM⁹ in od tam še 9. junija 1949 pred vojaško sodišče v Beograd,¹⁰ ki ga je na osnovi cele vrste obtožb obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Z enako kaznijo je bila obsojena tudi njegova žena, prav tako partizanka Vera Uršič.¹¹ Po mnogih pritožbah njegovih partizanskih tovarišev in očeta, se mu je nato kazen spremenila na dvajset let zapora, od katerih pa je resnično odsedel leta od 7.9.1948 do 5.12.1953.¹²

⁹Zdenko Zavadlav: Križarji ..., Ljubljana 1994, Odhod v proizvodnjo, stran 98.

¹⁰Prav tam: prepis dokumenta br.707/49 Vojnog suda, 15. junja 1949 v Ljubljani, priloga.

¹¹Prav tam: prepis iz dokumenta br. 102/49 Vojnog suda u Beogradu, 29.april 1949, priloga.

¹²Prav tam. Prepis iz dokumenta Uprava KPD Ljubljana, dne 5.12.1953, priloga.

Šajnovičevi križarji na počitku in ob okrepčitvi v Avstriji (od leve: Slavko Juršič – »Cvetko«, Bertl ...?, Franc Lašič – »Slavko«, Miroslav Vlasak – »Poročnik«, Duško Todorović – »Kapetan«, Martin Šajnovič – »Istok«, Janez Kancer – »Beltinec«, Stanko Šajnovič – »Ciril«, Ivan Živkovič – »Nacek«, Jože Golenko – »Metod«. Vir: Arhiv, Študijski center za narodno spravo (SCNR/PRČ/05/2011).

Danes gre gospodu Zavadlavu prav gotovo zahvala, da smo preko njegovih del dobili avtentično sliko tega zločinskega časa pri nas. Komisija za odkrivanje zamolčanih grobišč se mu prav tako zahvaljuje, da jim je preko knjig in tudi osebno pomagal najti marsikatero zamolčano grobišče na Štajerskem, saj so se zaporniške knjige in spiski pobitih iz tega obdobja pred umikom komunizma iz oblasti sistematično uničevali.¹³

¹³Op. avtorja: Ob zamenjavi najinih knjig mi je še zaupal, da so mu bili v zaporu najboljši prijatelji tisti zaprti »križarji« iz Slovenskih goric in Prekmurja, ki jih je nekoč ulovil, zasliševal in spravil za zapahe.

Na Ormoškem se novodobni križarji pojavijo z nastopom Šajnovičeve skupine¹⁴

Šajnovičeva skupina križarjev je delovala na vzhodnem delu Slovenskih goric oziroma na področju takratnega okraja Ljutomer in na področju Štrigove. Ormož takrat še ni premo-gel lastnega okraja – občine.

Uprava državne varnosti (UDV) je zapisala prve informacije o tej »bandi« konec maja 1946, ko sta iz zapora v Ljutomeru pobegnila Albert Horvat in Franc Makoter.¹⁵ Njima se je kmalu pridružil tudi miličnik Jože Zajkovič iz Razkrižja. On je iz tamkajšnje postaje LM tudi

¹⁴AS: fond 1931, mapa Šajnovičeva ilegalna skupina.

¹⁵Mateja Čoh: Za svobodo kralja..., SCNR, Šajnovičeva in Makorjeva ilegalna skupina, Ljubljana 2010, stran 134.

prinesel nekaj kosov orožja in nabojev. Zajkovič je k sodelovanju pritegnil še prijatelja Martina Šajnoviča iz Gibine,¹⁶ ki je bil poveljnik zaporov v Ljutomeru in je nato postal vodja te skupine. Kmalu so izvedli rop v prostore KLO Cven. S tam ukradenim pisalnim strojem so začeli pisati sovražne letake zoper novo oblast. Kmalu zatem se je skupini pridružil še Stanko Šajnovič,¹⁷ ki pa je bil odpuščen kot miličnik iz Murske Sobote. Tudi on je v skupino pritegnil nekaj somišljenikov in prijateljev iz Štrigove¹⁸ in okoliških krajev, ki mejijo na Slovenijo. Martin Šajnovič – Istok, je kot vodja skupine na posvetu pri lipniškem FSS (Field security service)¹⁹ dne 23. septembra 1947 povedal, da je o ustanovitvi skupine obveščen tudi Andrej Glušič kot vrhovni vodja »Matjaževe vojske na Slovenskem« v Avstriji.

Križarji so delovali v letih 1945–1950 v Severovzhodni Sloveniji, ki je mejila na angleško varovalno področje v Avstriji. Teh ilegalnih skupin je bilo kak ducat, od katerih so bile večje: *Sernečeva skupina*, ki je delovala na Kozjaku in Pohorju, *Škamljičeva skupina*, ki je delovala na zahodnem delu Slovenskih Goric, skupina *Ignaca Škete*, ki je delovala severovzhodno od Maribora, in še vrsta manjših skupin. Andrej Glušič se je kot vrhovni šef še največ zadrževal v Avstriji in skrbel za logistiko, propagandno gradivo in dajal navodila za izvajanje samostojnih akcij v Sloveniji. Na zaslišanjih pri UDV Maribor so ulovljeni križarji

izjavljali, da propagiranje zoper komunizem ni bilo potrebno, saj so bili križarji dobro sprejeti, ljudje pa nastrojeni proti Titu in oblasti KP.

Najostrejša hajka proti Šajnovičevi skupini je bila v začetku avgusta 1947, ko je v borbi z UVD iz Maribora padel Makoter, ostali pa so pobegnili v Avstrijo. Tam so jih orožniki predali FSS, vodjo Martina Šajnoviča, pa so poslali v lipniško izpostavo centra za usmerjanje in logistiko križarjev na Slovenskem. Od tam pa je bil poslan na tečaj v Strass, kjer so se zbrali tudi ostali vodje skupin »Matjaževe vojske na Slovenskem«. Zraven oficirjev bivše kraljeve vojske Jugoslavije so jim tam predavali tudi angleški oficirji. Šajnovičeva skupina je imela predvsem nalogo napadati postaje LM ter izvajati diverzije in sabotaže.

Z novo zadolžitvijo se je po podatkih UDV Maribor skupini pridružilo več mlajših članov z vzhodnega dela Slovenskih goric in s štrigovskega predela Hrvaške. To področje se je raztezalo od Razkrižja preko Štrigove, Robadja, Sv. Urbana, Slatincev, Presike, vse do Središča ob Dravi. Ti kraji – vasi, z mešanim prebivalstvom, so takrat kot del Dravske banovine gravitirali k Sloveniji. Prav zato so se mnogi tam živeči Slovenci kakor tudi Hrvatje vključevali v Matjaževo vojsko na Slovenskem.

Za področje Ormoža je zanimivo ime Franca Lašiča – Slavka²⁰

Ključavničarja Franca Lašiča – Slavka smo preko oboroženih in roparskih akcij čutili tudi

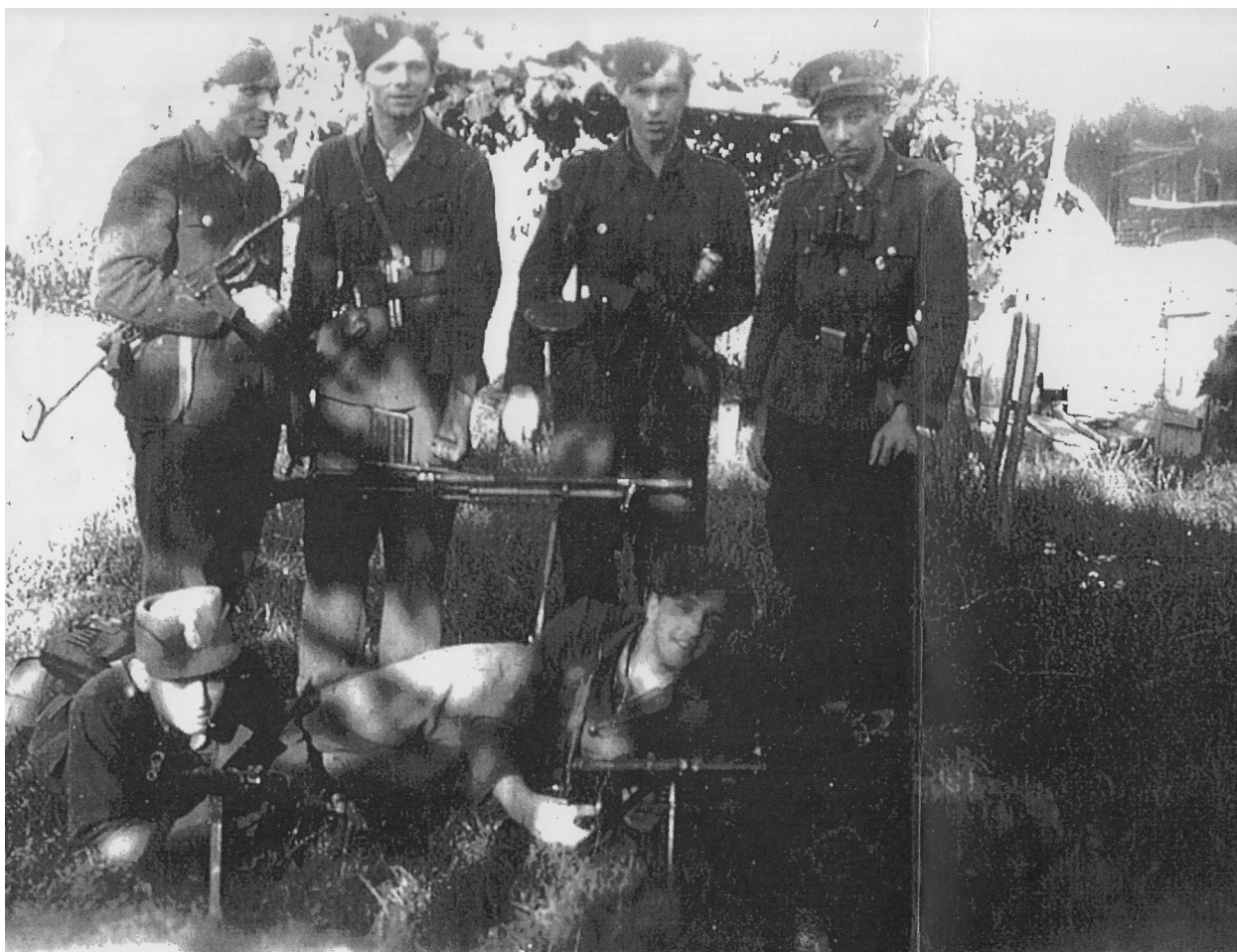
¹⁶Prav tam.

¹⁷Prav tam.

¹⁸Peter Pavel Klasinc: Štrigova 2008, Grupa Šajnovič Martina, stran 221.

¹⁹Mateja Čoh: »Za svobodo kralja...«, SCNR, Ljubljana 2010, Britanska vojaška varnostna služba, stran 8.

²⁰AS: fond UDV 1931, A 171093, Šajnovičeva banda.

Matjaževa vojska – Križarji na terenu v letih 1946–48.

(Od leve: Martin Šajnovič – »Istok«, Albert Horvat – »Tarzan«, Stanko Šajnovič – »Ciril«, Jože Zanjkovič – »Janez«, ležita: Jože Klenar – »Branimir«, Ernest Šarman – »Nestl«.

Vir: Arhiv, Študijski center za narodno spravo (SNCR/PRIČ/05/2011).

na Kogu in še drugod v okviru sedanje Občine Ormož. Rojen je bil 7.7. 1923 v Lahoncih, konec vojne pa je dočkal v nemški vojski. Po vrnitvi se je že konec maja 1945 zaposlil v TAM-u v Mariboru. Zaradi obtožbe »sabotaže« si je kaj hitro »zaslužil« enoleten zapor. Po izpustu iz zapora pa bi moral v JNA, a se je temu izognil s pobegom v Avstrijo. Pri prestopu meje so ga 20. aprila 1947 zalotili avstrijski organi ter predali FSS – angleški nadzorstveni oblasti. Po dveh mesecih pa se je tudi on znašel v izobraževalnem centru Matjaževe vojske v tamkajšnjem Strassu.

Nekoliko drugače pa je pričal na nekem drugem zaslišanju UDV²¹ v novembru 1949, ko je trdil, da se je že aprila 1947 vključil v Šajnovičevo skupino; med drugim je še povedal: »Kot oborožen član Šajnovičeve bande sem sodeloval v teh akcijah:

- prva akcija je bila na železniško postajo v Osluševcih, maja 1947. Tam smo odvezli ves denar, štampljko in pokvarili telefonsko napeljavo.
- Drugič smo bili v juliju 1947 na Razkrižju, kjer smo oropali zadrugo. Odnegli smo precej blaga, ves denar in hrano.

²¹Prav tam.

- Tretjič smo šli avgusta 1947 oropat Vinogradniško zadrugo »Kerenčič – Kog« na Kogu. Izropali smo okrog 20.000 din, pisalni stroj, radioaparatus in uničili pisarno.
- Sodeloval sem tudi v dveh spopadih z organi državne varnosti. Pri prvem spopadu, julija 1947, ob Muri sem izstrelil 5 nabojev, če sem koga ranil, ne vem. Pri drugem spopadu s knojevsko patrolo na Stari gori pri Kogu nisem streljal, ker nisem nikogar videl. Pri drugih akcijah nisem sodeloval.

Ciril Meško na svojem domu v Lahoncih

Foto: Rajko Topolovec.

V enem od zaslišanj pa je opisal še dogodke na Runču²²

- Ko sem izvedel tatvino na Runču, so me ljudje opazili in začeli loviti. Med begom sem streljal s pištolo na ljudi, ki so me lovili. Ko me je nekdo prijel, vem, da sem tudi na njega streljal. V tistem hipu pa me je eden udaril po glavi, da sem padel v nezavest.

In česa se o dogodku na Runču še spominjo sovaščani Franca Lašiča iz Lahoncev?

****Ciril Meško, Lahonci 6, 69 let***

»Da, nekaj od tega, kar se je takrat zgodilo na Runču, še pomnim iz pripovedovanja starejših, saj sem takrat, 1947., sam imel le štiri leta. Zgodbo o tem, kako so na Runču leta 1947 lovili križarja oziroma bandita Lašiča, sem slišal v Kombinatju Jeruzalem – Ormož leta 1965, kjer sem bil delovodja. Med malico v gozdu nam jo je pripovedoval skupinovodja g. Franc Kranjc z Runča, ki je bil takrat v skupini vaščanov, ki so lovili bandita Franca Lašiča. Prav g. Kranjc naj bi

bil tisti, ki ga je končno z goričkim kolom spravil na tla, ko je na zasledovalce streljal s pištolo«, je začel z že malce obledelim spominom pripovedovati g. Ciril.

»Pred tem pa naj bi Lašič v samoobrambi, ko so ga izsledili na Runču, že zadel Franca Kosija in Avgusta Kosija ki sta mu bila najnevarnejša preganjalca. Spomnim se tudi, da smo skupinovodjo Kranjca klicali »Sinko«, je pa na žalost lansko leto tudi on, kot zadnji iz te skupine delavcev, umrl«, je še dodal moj sogovornik na domu v Lahoncih.

****Ivan Horvat, Lahonci 65, 75 let***

» Da to je bilo po vojni, ko sem bil še otrok. Leta 1947 sem jih imel deset. No, nekaj pa se vendarle spomnim oziroma sem še potem slišal od starejših. Govorili so, da hodijo ponoči naokrog zelo nevarni »skrivači« s puškami. Da bi kdo tem rekel križarji, se ne spomnim. Ko sprašujete o Francu

²²AS: fond UDV, 1931, II 0602809, Šajnovičeva banda.

Lašiču, moram reči, da je tod naokoli v Lahoncih, ki so razpotegnjeni po gričih in dolinah, več priimkov z nazivom Lašič in da točno ne vem, kateri Lašič bi naj to bil. Spomnim pa se še, da se je takrat tod naokoli »potihoma« govorilo o nekem domačinu, ki naj bi ga prijeli kot oboroženega skrivača oziroma bandita, kot se je uradno reklo. Prijeli naj bi ga v bližini Štuhečevih. Franca Kosija po katerem tudi sprašujete in ki naj bi podlegel strelnim ranam, se prav tako ne spomnim, spomnim pa se Avgusta Kosija, ki ga tudi omenjate kot ranjenca v tej akciji. Sicer pa je za Kosije tedaj tod veljalo, da so bil napredni državljani naše nove države in so zato tudi imeli razne politične funkcije«, se je na takratno napeto vzdušje in na sam dogodek, v zvezi s križarjem Francem Lašičem v tem delu Slovenskih goric, spomnil g. Ivan Horvat.

V Šajnovičevi mapi spisov – fond UDV, 1931, sem našel tudi informacijo:

»20. decembra 1946 je bila napadena postaja LM pri Sv. Miklavžu in v odsotnosti miličnikov je bila odnešena večja količina orožja. Iz sosednjega terena na Kogu pa ni nobenih podatkov o kakih pripadnikih ali sodelavcih. Ker pa je ta pas ob meji čakovskega okraja kot nadaljevanje razkriškega in globoškega terena, je možno, da bi tudi tam banda skušala vzpostaviti svojo bazo«.

V knjigi Petra Pavla Klasinca – ŠTRIGOVA²³ – Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Čakovec je pod naslovom *Grupa Martina Šajnoviča* navedeno:

»Pomenuta grupa je pored toga, da je vršila pljačke, vršila napad na stanico NM Črešovec i Hotiza, te u dva navrata 1947. g. razoružali su

²³Peter Pavel Klasinc: Štrigova, Ljubljana 2009, dokument, elaborat števil. 122, stran 222,

djelove jedinice KNOJ-a u mjestu Kogu, te im tom prilikom uduzeli oružje.«

»Obešanje Franca Lašiča v imenu Ljudstva, 6.12.1949 v Ljutomeru« (Povzetek članka iz Slovenskega poročevalca)

» V tork je okrožno sodišče iz Maribora v Ljutomeru obravnavalo kazensko zadevo proti Francu Lašiču in desetim skrivačem. Franc Lašič je bil že leta 1947 član Šajnovičeve oborožene ilegalne križarske tolpe, ki je terorizirala ljudstvo v ljutomerskem okraju, kasneje pa je postal špijon tuje obveščevalne službe, tat in vlomilec. Poleg številnih kazenskih dejanj je Lašič ubil Franca Kosija, sekretarja vaškega odbora OF v vasi Runeč, ter težko ranil Avgusta Kosija. Ostali soobtoženci so tudi bili podporniki Šajnovičeve bande in so se letos povezali v skupinsko mrežo, ki jo je na našem ozemlju skušal povezati Lašič.

Glavni obveščevalec Lašič je že leta 1947 začel iskati stike s Šajnovičevo tolpo. V tolpi je bil zelo aktiven in se je celo spustil v napad na zasledujoče državne organe, ki so hoteli l. 1947 tolpo zajeti. Obtoženi Lašič je tudi z velikim navdušenjem pristal na sodelovanje v špijonski službi.

Ko je Lašič obiskoval svoje obveščevalce, ga je pot zanesla tudi na Runeč, kjer ga je eden izmed vaščanov opazil in povabil sovaščane k zasledovanju zločinca. Vodstvo zasledovanja je prevzel sekretar vaškega OF pokojni Franc Kosi. Presečeni Lašič, ki je očitno računal, da bo v vasi dobil pomoč za svojo zločinsko dejavnost, je začel bežati in med begom streljati na zasledujoče vaščane. Prvi je bil zadet Franc Kosi, ki pa ni hotel zasledovanja opustiti, ter ga je Lašič z nadaljnjimi streli ubil, poleg tega pa je težje ranil še Avgusta Kosija. Vaščanom je končno uspelo, da so Lašiča obvladali in zajeli do prihoda državnih organov.

V zaključnem govoru je javni tožilec poudaril med drugim, da so vaščani Runča zgovoren dokaz našim sovražnikom, da pri svojih zločinskih podvigih ne morejo računati na podporo delovnega ljudstva, ki v povezavi z državnimi in partijskim vodstvom gradi socializem. Med odobravanjem prisotnega občinstva je sodišče obsodilo Lašiča na smrtno kazen z obešanjem, ostale obtožence pa na kazni od treh do enajst leta zapora.«

Moje srečanje s križarji!²⁴

»Ni bilo elektrike, radia in časopisa, zato je družabnost na vasi ob petrolejki bila večja kot pa tam, kjer si je lahko vsak prižgal svojo luč. Prav iz tega razloga so se sosedje ob dolgih zimskih večerih pogosteje sestajali in vračali obiske, šli »na ves« ali »tepešijo«, kot smo rekli. Oča kot vdovec so radi zavili k sosedovi Marici in sinu Albinu, teta Micika pa je na tepešijo po vasi vzela s seboj mene, korenjaka. Atek in mama sta se manj potepala oziroma sta zvečer rajši legla ob mlajšem bratu in sestri.

Tudi tega zimskega večera, malo pred božičem leta 1947, sva z Miciko po trdi temi hodila po zapadlem snegu. Bila sva povabljena k sosedom Rubinovim na česanje gosjega perja, kar je bilo poleg luščenja bučnic in prebiranja kaše pravo vaško delo za krajšanje dolgih zimskih večerov ob topli krušni peči in skupni petrolejki. Delo je bilo že v polnem razmahu. Prisedel sem k Iveku, ki je bil moj najboljši prijatelj ter sošolec. Vedno sva si imela veliko povedati. Micika se je najprej ustavila ob peči. Pri mizi, ki je bila dejansko sestavljena iz dveh miz, so že pridno premikali prste, starejša Ivekova brata Matevž in Franček ter sestri Mimika in Tončika. Stara Rubinka in stari

oča Rubin pa sta se zadrževala ob peči, saj so jima očala slabo »kazala«, pa tudi prsti so jima bili pretrdi.

Bilo je okrog polnoči, ko je v skednju privezani Hektor začel na vso moč lajati in se ni in ni mogel umiriti. Postali smo pozornejši in gospodar Franc se je odločil, da skozi na ozko odškrnjena vhodna vrata pokuka na dvorišče.

»Dober večer, ne bojte se, nismo nevarni, le ogreli bi se radi malo...«, je bilo iz teme pod stopnicami polglasno slišati moški glas. »Nič, nič, perje češemo, kar vstopite, imamo toplo peč,« je drhte, a prijazno odvrnil gospodar Franc. Naenkrat je sicer velika prednja soba postala tesna, čeravno sta se oba starca takoj odstranila od peči v svojo zadnjo sobo.

Bilo jih je slab »ducat« uniformiranih vojakov. Prav vsak je v roki držal brzostrelko, čez ramena pa so nekaterim bingljale verige z naboji, za pasovi pa ročne bombe. Kape pa so si sneli že zunaj, tako da nismo vedeli, ali so miličniki ali partizani. Tudi po redkih besedah se ni dalo ločiti, ali gre za slovenski ali hrvaški jezik. Gospodar Franc je takoj signaliziral gospodinji Treziki, da jih je treba postreči. Tako so si ob peči že kmalu podajali še malce topel kolač kruha ter na krožniku »ritjak« – najdebelejša domača klobasa vzeta iz zaseke. Franček pa je z vrčem stekel še v klet po rdečo izabelo. Nobenega ni bilo potrebno prositi, da si vzame.

Nepovabljeni »česalci perja« so se hitro okrepčali in se kmalu posloveli. Predolgo se nepovabljenemu gostu tudi ne spodobi zadrževati na obisku, je že stara vojaška taktika, pa tudi neprestano lajanje Hektorja jih je vznemirjalo. Pes je menda zaznaval še one križarje, ki so bili na straži. Pri naslednjem takem obisku so menda stražili

²⁴Rajko Topolovec: Pot do kruha, Ljubljana 1998, stran 95.

drugi. Po spremljanju »gostov« na dvorišče nam je Franc vsaj trikrat zabičal, da tega srečanja ne smemo nikomur povedati. Menda so mu ob slovesu nakazali, kdo so in za kaj se borijo!»

Nekateri Bolfenčani se še spomnijo križarjev in trpljenja zaradi njih

Polpretekla zgodovina ormoškega področja še zdaleč ni podana z »druge strani«. Vsakokrat, ko načnem novo temo o medvojnem in povojnem času za naše *Zgodovinske zapise* ali za kakšno drugo pisanje, odkrivam nove zgodovinske razsežnosti obeh totalitarizmov. Pri skrivanju zlih dejanj je prednjačil komunizem pred nacizmom in jih obešal na ramena le drugih – domobrancev. Tak primer je kolaboracija, ki so jo že v kraljevini prakticirali prepovedani komunisti, ko so na tajno hodili kolaborirat v SZ oziroma k Stalinu. SZ je namreč bila Kraljevini sovražna država.

Ena od osnovnih značilnosti totalitarizmov je, da je (ne glede, ali je šlo za nacizem ali komunizem) zavračal načela tradicije – načela moralnih resnic in logičnosti, na temeljih katerih sta tudi nastala nacionalsocializem in boljševizem. Strokovno se temu pravi tudi nihilizem (lat. – ničesar ni v duhu). Oba totalitarizma sta se tudi oklepala pragmatizma – vrednosti kompleksnih oseb (Hitler, Stalin, Mao Zedong, Tito, ... – osebe, ki same odločajo, kaj je dobro in kaj je slabo). Pragmatiki za sotovariša, če se ta pregreši, vedno najdejo kompenzacijo s pozitivno protitežjo. Če poenostavim: »Ubil je človeka, a ker je bil dober komunist, ne bo šel v zapor«!

Sicer pa je danes vse težje najti pričevalce, ki se še česa spomnijo iz partizanstva, skrivaštva, kakor tudi iz povojnega križarstva. Mislim na pričevanja o neljubih dogodkih, ki jih je ura-

dna zgodovina preslišala oziroma zamolčala. V mislih imam podrobnosti o domačem partizanstvu in nadaljevanju rdeče revolucije, ki zajema tudi novodobne križarje. Tudi zato se nekateri pričevalci – čeravno že visoke starosti, še vedno nečesa bojijo! Lahko bi tudi rekli: »Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi!«

Po 9. maju 1945 je vsak strel – uboj, vsako nasilje pomenilo zločin, a se je po tem datumu v Sloveniji še največ streljalo. Prav zato so še živeči pričevalci vse bolj cenjeni – cenjeni za mladi rod in za zanamce, saj so arhivi, ki pričajo o tem, uničeni.

****Pogovor z zakoncema Štefanom in Marijo Sever, rojenima 1930. in 1923. leta, iz Vodrancev***

Zakonca Marija, roj. Novak, in Štefan Sever.

Foto: Rajko Topolovec.

»Kolikor se še spomnim«, je začel pripovedovati sogovornik Štefan, »so proti oblasti v tem južnem delu Koga v prvih povojnih letih delovale tri skupine nezadovoljnežev: skupina Zvonka Ferlina iz Središča, skupina Štefana Mlinariča iz Vitana in skupina Janeza Hudina iz Šalovcev.

Za **Ferlinom** se je sled izgubila, bil pa je za časa okupacije vojak Paveličeve NDH, pa je zato v novi Jugoslaviji bil zaprt v Lepoglavi, od koder se mu je posrečilo pobegniti. V letih 1946 – 1947 pa

je deloval kot križar. Eno od postojank so imeli tudi pri Klanjčarju v Vodrancih. Bili so tudi povezani s križarji s štrigovskega področja. Sestajali so se še v Presiki pri tamkajšnjem ključavničarju Ščavničarju, ki je danes že na hrvaški strani. Udba iz Čakovca je te križarje v Presiki spomladi l. 1947 napadla in jih tudi nekaj zaprla. Stari Ščavničar je bil že prej zaprt, sina Vinka so takrat ujeli, najmlajši pa jim je pobegnil, Avgust je že imel delavnico v Obrežu in se je aretaciji Udbe izognil. Takrat so zaprli še Logožarjeve sinove iz Presike. Po tej aretaciji pa se je ta skupina križarjev razbila. Mogoče bi znal o tem tudi kaj povedati g. Stanko Čurin s Koga, saj je v tem času večkrat zahajal k mehaniku Ščavničarju zaradi raznih popravil na strojih, ki so jih sosedovi Čurinov tukaj v Vodrancih že tedaj imeli.

Štefan Mlinarič, po katerem še sprašujete, pa se je za časa okupacije kot mlad domači partizan še največ skrival na svojem domu na Vitanu, potem pa, ko bi moral v JNA, je zamenjal zvezdo s križem in se še naprej skrival. Zadnja leta pred predajo pa se je skrival tudi pri somišljeniku Jakobu Lahu na Vitanu. Na svetlo se je pojavil šele po Stalinovi smrti leta 1953, ko je imel tehten izgovor, da se je bal Stalina. Zaradi skrivanja je bil potem zaprt tudi Jakob Lah.

***(Dodatek avtorja po izpovedi starega očeta):**

Skupina domačih partizanov, v kateri je bil tudi Štefan Mlinarič, se je neko jesensko noč srečala ob toplih krhljih v sušilnici sadja v Jastrebcih z nemškimi graničarji s Koga, a je obveljal »častni kompromis« – brez uporabe orožja.

»Sicer pa sta na območju Koga delovali dve skupini domačih partizanov«, je nadaljeval Štefek. »Eno skupino so tvorili kurirji tako imenovane

TV postaje, ki je služila za zvezo med Prekmurjem in centralnim delom Štajerske, drugo pa so tvorili domači fantje in tudi dekle, ki so se izognili vpoklicu Nemcev v Wehrmacht.

Janez Hudin se je tudi skrival doma v Šalovcih. To se je izvedelo ob požaru, ki je kakšno leto, dve po vojni izbruhnil v hiši, in so ljudje opazili, da sta dva bežala iz hiše. Po tem dogodku je bila sled za njim izbrisana.

Po vojni so se uporniki zoper oblast, križarji, dobivali in skrivali tudi pri Petru Orešniku v Jastrebcih in pri Francu Luciju v Vodrancih«, je sklenil svojo pripoved na to povojno obdobje gospod Štefan Sever.

***Pogovor z gospodom Stankom Čurinom s Koga, roj. l. 1929**

Stanko Čurin.

Foto: Rajko Topolovec

»Za Wehrmacht sem bil pri prvi rekrutaciji še premlad, ob drugi rekrutaciji, marca 1945, pa sem se pozivu izognil«, je začel s spomini na ta čas znani vinogradnik Stanko Čurin. »Stike z mehanikom Avgustom Ščavničarjem v Presiki, kot sprašujete, sem imel po vojni pogoste, saj smo doma imeli že nekaj kmetijske mehanizacije. Dne 3. oktobra 1947 pa sem bil tam aretiran skupaj z Anico Luci z Vitana, ki je bila pun-

ca Ščavničarjevega sina. Aretirali so me zato, ker da naj bi imel zveze z »banditi« in naj bi jih tam stražil. V tistih časih se je tam šlo tudi za priključitev štrigovskega območja k Hrvaški. Na zaslišanju v Ljutomeru so grdo ravnali z mano. Vlekli so me za lase in brcali. Ta zaslišanja so trajala več kot pol leta in vsakokrat so me pri tem pretepali. Z biljardnim kijem sem enkrat dobil takšen udarec po obrazu, da sem bil takoj ves v krvi. Zdravniško spričevalo je potem potrjevalo, da sem postal devetinsitridestodstotni invalid. Šest dni pa sem bil zaprt v »žitnici« pri Miklavžu, kjer mi niso dali niti vode, ležal pa sem na golem opečnem tlaku. Žitnica še danes stoji, malo nad spomenikom NOB pri Miklavžu. Vsakokrat, ko se peljem mimo, mi zaide pogled na okenske rešetke tega tudi zame prekletega objekta. Mene so predvsem obtoževali in silili k priznanju, da sem stražil križarje, ko so ti razoroževali miličnike«.

Zloglasna »žitnica«, – pomožni zapor OZNE pri Miklavžu, s številnimi okenci z rešetkami; še posebno tistim, ki so jo izkusili, vzbuja misel na mučeniške čase.

Vir: Rajko Topolovec

(Op. avt.: O trpljenju v tem provizoričnem zaporu pri Miklavžu, v katerem je bil zaprt g. Stanko Čurin, mi je pripovedoval že tudi sosed Ciril Kerenčič – brat heroja Jožeta Kerenčiča, ki je pri minus 20 stopinjah, saj okence ni imelo

stekla, in v pomanjkljivi obleki ter ob slabi, hladni hrani skoraj umrl. Zaprt je bil zaradi tega, ker ni hotel postati vzorni kolhoznik na Kogu.)

» Za odhod v JNA, ki sem jo služil v letih 1949 – 1951, pa so mi domači veljaki napisali tako dobro karakteristiko, da so me oficirji spraševali, če je morda kdo v sorodstvu kakšen starešina. Ob odslužitvi služenja v JLA, pa so mi naročili, da moram doma takoj napisati prošnjo za sprejem v KP«, je na kratko končal svojo pripoved o vpletenosti s takratnimi križarji Stanko Čurin. »Glede Štefana Mlinariča z Vitana, pa vem, da naj bi v času 1942 – 1945, ko je deloval kot mlad domači partizan iz domačega skrivališča, v boju z nemškimi žandarji oziroma stražo naftne vrtine v Vuzmetincih ustrelil dva žandarja. V akciji z njim so bili še drugi domači partizani kot Martin Čurin z Vitana, Alojz Dolinšek iz Vodrancev in še kdo. Z osvoboditvijo pa naj bi se »ta ekipa« med sabo skregala in se tisti, ki se niso strinjali s prihajajočim stalinizmom, nato še naprej šli »partizane« oziroma so postali križarji«, mi je na dodatno vprašanje odgovoril cenjeni domačin in častni občan Občine Ormož.

***Srečanja s križarji v spominu sovaščana -ke**

»Ko sem še živela na domačiji pri starših, se spominim, da so k nam večkrat prihajali oboroženi križarji, ki so imeli na kapah srebrne križece. Večinoma so to bili isti fantje in so govorili po slovensko in tudi hrvaško. Spominjam se priimka Ferlin iz Varaždina, pa nekega Župneca in... . Večje skupine križarjev pa naj bi imele sestanek na jasi v Košarjevi šumi v Vodrancih ali že mogoče v Godenincih, pa so potem govorili, da jih je tam zajela OZNA, zato niso več prihajali k nam. Izvedeli smo tudi, da je bil v tej akciji ustreljen so-

rodnik Lovrečevih iz Presike. Pri naši hiši so imeli tudi stroj, ki je bil podoben večjemu pisalnemu stroju, na katerem so večkrat tiskali plakate in letake.

Sama pa tudi še pomnim njihovo himno, kot otroke so nas učili in tudi sami prepevali, ko so prihajali v našo hišo«, je končala neimenovana pričevalka, ki mi je nato himno še povedala in omenila, da je šlo za znano melodijo nemške pesmi.

Heute wollen wir ...!

*Vse za vero, to je naše geslo,
komunizem moramo zatret,
po krščansko živeti in za vero umreti.*

*Le križar naprej, naprej, naprej, saj zmagal boš,
bog ti bo v pomoč,
borimo se, osvobodimo se,
križarjem vsak pridruži se...*

***Terezija Lukman, roj. 1923, dekliški priimek Volaj, Vodranci**

»O križarjih vem le toliko, kolikor sem slišala in tudi videla takrat, ko so l. 1947 tesarji prišli delat streho na (Volajevo) viničarijo v Brezovščaku, ki je bila uničena v vojni vihri. S seboj so prinesli polne žepe letakov, ki so jih zjutraj nabrali na cesti. Z njimi so uporni križarji pozivali k upor proti komunizmu«, mi je na zastavljeno vprašanje odgovorila sogovornica in še pristavila: »Več pa bi vam vedela povedati o nekem drugemu dogodku, ko so domači aktivisti po vojni v tej hiši na domu moža tako pretepli, da so mu zlomili prednje zobe, zato ker se ni javil na poziv na »orožne vaje« (beri kazenski gulag, op. av-

torja), ki bi ga moral odslužiti s podiranjem lesa v kočevskih gozdovih«.

***Pogovor z gospodom Stankom Šajnovičem²⁵**

Povzeto iz *Rodne grude*, marec 1996, Vida Topolovec, in iz dokumentov, ki jih je g. Stanko Šajnovič posredoval za Študijski center narodne sprave – arhiv, SCNR/PRIČ/05/2011.

Novinarka Vida Topolovec je ob obisku v domovini uspela »ujeti« še živečo osebo iz časa novodobnih križarjev g. Stanka Šajnoviča. Po osamosvojitvi Slovenije je bil že tretjič z ženo Jožico na obisku v rojstnem kraju, v Sloveniji. Tudi sam sem bil presenečen, ko sem preko drugega vira izvedel, da tako iskani križar takrat še živi in izkazuje ljubezen do domovine. In kolikor vem, je bil tudi v lanskem letu 2011 pri nas na počitnicah, saj je bil opažen v Moravskih Toplicah.

»Kot mnogi drugi, se tudi sam nisem strinjal s povojnim političnim sistemom pri nas v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji«, začne svojo pripoved, zakaj je postal križar, in o odhodu iz domovine, ko je tri leta, od 1946 do 1949, ilegalno z orožjem deloval proti takratnemu sistemu.

»Vse skupaj pa se je začelo takoj po vojni. Bil sem v prvi partizanski brigadi. Tako smo med drugim s pomočjo nemških vojnih ujetnikov popravili deloma porušen ptujski železniški most. Po tem delu so me poslali v Ljutomer v službo ljudske milice z namenom, da bi delal red. Ker pa smo nekateri hodili tudi v cerkev, predpostavljam, da jim to ni bilo všeč. Kmalu smo ugotovili, da pri

²⁵Arhiv SCNR: Stanko Šajnovič, dokumenti in fotografije o Šajnovičih križarjih v letih 1945-1951 in življenje Stanka Šajnoviča in njegove družine v Kanadi danes.

Foto 9: Stanko in Jožica Šajnovič na terasi hotela Ormož leta 1990.

Vir: Arhiv študijskega centra za narodno spravo, SCNR/PRIČ/05/2011.

nas vse skupaj ne bo tako, kot so nam med vojno govorili, da bo. Še posebej smo to občutili mi na Razkrižju, kjer smo si nadvse prizadevali, da bi naš kraj sodil k Sloveniji. Po zidovih smo pogosto pisali razne parole, kar pa ni bilo vseč hrvaški milici, ki je prihajala v naš kraj iz Štrigove. Mene so dvakrat ujeli. Prvič so me izpustili, ker sem imel pri sebi miličniško izkaznico, drugič me niso hoteli izpustiti, zato sem jim pobegnil. In tako sem začel svoj odpor proti sistemu in ideologiji«, je sklenil prvi del svoje pripovedi, zakaj se je znašel pri križarjih oz. v emigraciji.²⁶

²⁶Op. avtorja: Mislim, da je intervju ge. Vide Topolovec prvi necenzuriran intervju s kakšnim križarjem nasploh, po toliko letih od krvavega zatrtja »Matjaževe vojske na Slovenskem«.

Kapelica Šajnovičevih na posestvu v Kanadi, ki jo blagoslavlja slovenski kardinal dr. Alojzij Ambrožič.

Vir: Arhiv študijskega centra za narodno spravo, SCNR/PRIČ/05/2011.

Sicer pa je Stanko Šajnovič pri petinosemdesetih še vedno čil na svojem posestvu, ki si ga je ustvaril z lastnimi rokami, z odrekanjem in umnim gospodarjenjem v kraju Orillia v državi Ontario v Kanadi. Na družinskem posestvu ima družina Šajnovič farmo puranov in kokoši nesnic z zaščitnim znakom »Starinka Farmers«. Kot zaveden Slovenec je tudi v družabnem življenju aktiven, saj je tudi v Kanadi podpredsednik Slovenskih krščanskih demokratov.

Sklepne misli

Revanšizem nad drugače mislečimi in prisilno uvajanje komunizma, ki so ga še zlasti v negativnem smislu čutili na podeželju, sta pripeljala do oboroženega odpora zoper »svobodno« Titovo Jugoslavijo, ki se je začel z novodobnimi križarji, katerih logistika je vodila v tisti del takratne Avstrije, ki je bila pod angleško upravo. OZNA je namero križarjev dokončno preprečila šele v letu 1952.

Ključne besede

Revanšizem, uvajanje komunizma, novodobni križarji.

Ustni vir

- *Pogovor avtorja s še živečimi pričevalci iz tega časa v rojstnem kraju Kog in v Lahoncih.*

Pisni viri

- Arhiv: SCNR/PRIČ/05/2011, Stanko Šajnovič.
- Nova Revija: *Slovenska kronika XX. stol. 1941–1995*, Ljubljana 1997, str. 73, 129.

Literatura

- Mateja Čoh: SCNR: »Za svobodo kralja in domovino«, ilegalne skupine v Sloveniji med leti 1945 in 1952, Ljubljana, 2010.
- Peter Pavel Klasinc: Štrigova, Ljubljana, 2009, str. 229 do 273.
- Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana, 1980, str. 134, 135, 139, 144.
- Rajko Topolovec: Pot do kruha, Ljubljana,

na, 1998, str. 95.

- Zdenko Zavadlav: Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem, Ljubljana, 1994.

Povzetek

V prvih letih »svobode« se je še posebej intenzivno nadaljevala rdeča revolucija, ki je bila za naše območje oziroma za tukajšnjo podeželje na neki način hujša, kot smo čutili ponemčevanje med okupacijo. Mešala sta se namreč revanšizem in nasilno uvajanje socializma na vasi, ki je potekal preko vzorcev kolektivizacije iz SZ. Tako je kmalu prišlo do oboroženega upora, ki ga je podpirala emigracijska kraljeva vlada v Londonu. Vlada v izgnanstvu se je naslonila na politične prebežnike in na domačo reakcijo zoper »izgradnjo brez razredne družbe«. Krvavo pokončanje oborožene reakcije je trajalo pet let – pri nas na Kogu pa imamo primer, do Stalinove smrti, leta 1953.